

SYNODI ET COLLECTIONES LEGUM
Vol. II

Constitutiones apostolorum

et

Canones Pamphili ex synodo apostolico Antiocheno
Lex canonica sanctorum apostolorum
Poenae pro lapsis sanctorum apostolorum
Euchologion Serapionis

Compositio et elaboratio

Arcadius Baron
Henricus Pietras SJ

Officina editoria «Wydawnictwo WAM»
Cracoviae MMVII

SYNODY I KOLEKCJE PRAW
Tom II

Konstytucje apostolskie

oraz

Kanony Pamfilosa z apostolskiego synodu w Antiochii
Prawo kanoniczne świętych Apostołów
Kary świętych Apostołów dla upadłych
Euchologion Serapiona

Przekład
Stanisław Kalinkowski (Konstytucje)
Agnieszka Caba (pozostałe pisma)

Układ i opracowanie

Arkadiusz Baron
Henryk Pietras SJ

Wydawnictwo WAM • Księża Jezuici
Kraków 2007

PRAEFATIO

1. QUANDO CONSTITUTIONES APOSTOLORUM SCRIPTAE SINT ET DE QUO AGANT

Investigationes nunc temporis factae demonstrant Constitutiones apostolorum Antiochiae circa 380 annum ortas esse. Huius sententiae est Marcel Metzger, qui textum eiusque gallicam translationem in serie Sources Chrétiennes edidit, hoc facto nisus, quod Concilii Constantinopolitani I, anno 381 habiti, documenta non citarent (cf. SCh 320, 58-59). Attamen argumentum hoc non est stringens, imprimis quia quaestio oritur, cur praecise auctor nomen Petri (aut Clementis) sibi usurpans Concilium anno 381 habitum citare ausus sit? M. Metzger eius rei conscius est, quippe quod scribat auctorem aequae idem Concilium respuere potuisse (cf. c. 1, in DSP 1, 70; SCh 320, 59-60) ideoque opus suum sub nomine ficto apostolorum ut vulgaretur conatum esse.

Idem dicendum est de alio Metzgeri argumento, qui dicit auctorem edictum caesaris 28 Februarii 380 anni promulgatum cultumque paganum prohibens ignorasse (cf. SCh 320, 58, n. 44), ex quo infert Constitutiones ad summum anno 380 extitisse. Ratione habita etiam hac vice auctorem nomine ficto apostolorum usurpavisse, patet, argumentum Metzgeri valore scientifico carere.

Constitutiones octo libris constant, qui variorum textuum compilatio sunt. Sex libros, qui e Didascaliis proveniunt, auctor ad adiuncta sui temporis accomodat. Pars libri septimi (ConstApost VII, 1-29) e Didache excerpta est. Prima pars libri octavi (ConstApost VIII, 3-45) cum Traditione apostolica congruit, secunda vero pars (ConstApost VIII, 47) identica est cum additis ad eam sic dictis Canonibus apostolorum.

In libro I sub titulo «Doctrina catholica de laicis» generaliter christiani cohortantur et praemonentur, ne avaritiae et animo ultioni prono indulgeant (ConstApost I, 1-2); praeterea monita viris (ConstApost I, 3-7) mulieribusque (ConstApost I, 8-10) utilia dantur.

Liber II intitulatus «De episcopis, presbyteris et diaconis», dicit de dotibus, quibus ambientes episcopatum ornati esse debent (II, 1-6); de potestate solvendi et dissolvendi (II, 7-21); de responsibilitate episcopi coram Deo (II, 22-24); de episcopo tamquam dispensatore et custode bonorum ecclesiasticorum (II, 25); de ecclesiastica hierarchia et de debita ille reverentia (II, 26-36); de episcopo tamquam legis custode (II, 37-43); de principiis ecclesiasticae potestatis iurisdictionis (II, 44-45); de salvifico Dei consilio (II, 55-59); de principiis liturgiae celebrandae (II, 57-59); de fidelitate erga Deum moribus paganis et iudaicis ingruentibus (II, 60-62). Postremo cohortatur ad studiosum laborem, ad industriam in suis necessitatibus satisfaciendis, demum ad imitandos apostolos, imprimis vero S. Paulum (II, 63).

Liber III intitulatus: «De viduis» tractat de problematibus statum vitae viduarum spectantibus et de quibusdam aliis rebus. Agitur igitur de cura viduarum in ecclesia (III, 1-5); de eo, quod mulieres a munere docendi arceantur; de recto modo agendi viduarum (III, 6-8), de eo, quod laici a muneribus sacerdotalibus exercendis prohibendi sunt, et quod eis baptizare non licet (III, 9-11); de viduarum habitudine erga benefactores, quod caute aut vix munuscula ab aliis accipere queant (III, 12-15). Postremo sub finem libri III problemata, quae munera episcoporum, presbyterorum, diaconorum et diaconissarum spectant, movet (III, 16-20). Quod magis ad librum II pertinere videtur, quippe quod is ultimum punctum tractet, e.g. de episcopo creando ad minimum per tres vel duos episcopos. Sic capita 16-20 neutiquam titulo libri respondent. Animadvertendum tamen est titulos posterius additos esse.

Liber IV intitulatus: «De orphanis» tractat de principiis modisque in adoptione liberorum servandis, episcopumque admonet illum munus patris erga orphanos exercere debere (IV, 1-2); de eo, quod orphani et viduae non debeant sua sorte abuti, vivendo faciliter aliorum dispendio (IV, 3-5); de eleemosyna accipienda, vel aliquando recusanda (IV, 6-10); demum de christianorum habitudine in familia, societate et republica (IV, 11-14).

Liber V intitulatus: «De martyribus» tractat de modo procedendi erga persecutioni obnoxios et condemnatos (V, 1-4); de imitatione Christi in patiendo (V, 5-6); de certitudine resurrectionis (V 7); de cultu martyrum (V, 8-9); de iis, quae christianum non decent (V, 10-12); demum de festis christianis, deque modo ea celebrandi (V, 13-20).

Liber VI, cui titulus: «De schismatibus», exempla schismarum in Veteri Testamento affert (VI, 1-6), deinde haereses temporibus christianorum ortum capientes nominat (VI, 7-10); fidem et doctrinam apostolorum praesentat (VI, 12-18), praesertim doctrinam apostolorum de lege (VI, 19-25); ad cavendos haereticos et explenda omnia praescripta legis cohortatur (VI, 26-30).

Liber VII intitulatus: «De vita, eucharistia et imitatione christiana» disserit, libro Didache innixus, viam vitae et viam mortis (VII, 1-19); praebet diversa monita et ordinationes gratitudinem, baptismum, ieiunium, et modum vivendi eorum, qui verbis dominicae orationis utuntur, spectantes (VIII, 20-24); de eucharistia mystica et de gratiarum actione post sacram communionem, deque gratiis agendis pro sacro oleo (VIII, 25-27); de cura eucharisticae participationis in orthodoxa communitate (VII, 28); de fructibus aliisque donis afferendis (VII, 29); de celebratione diei dominicae (VII, 30); de dotibus candidatorum ad statum clericalem iniendum (VII, 31); de temporibus novissimis (VII, 32); de benedictionibus, seu diversis modis orationis assiduae (VII, 33-38); de catechumenis et de orationibus baptismalibus (VII, 45). Insuper hic liber elenchum episcoporum ab apostolis institutorum praesentat (VII, 46) nec non dicit de oratione ad decursum totius diei dispartitam (VII, 47-49).

Liber VIII intitulatus «De charismatibus, ordinibus et canonibus ecclesiasticis» disserit de charismatibus et auctoritatibus in ecclesia (VIII, 1-3); de traditione apostolica circa ordinationes episcoporum et de Eucharistia (VIII, 4-15); de modo clericos ordinandi atque de diversis ecclesiae orationibus (VIII, 16-46). Ad librum VIII addita est collectio 85 Canonum apostolorum (VIII, 47, 1-85), quae sub hoc titulo independenter a Constitutionibus vagabantur. In iis cernitur manifeste influxus synodorum in Ancyra (314), Neocaesarea (314-319), Nicaea (325) (oec. I), Antiochia (ca. 318-331), Gangra (ca. 340), Laodicea (exeunte saeculo IV).

In canone 50 theologia trinitaria longius enucleatur, simul ac modus baptizandi praesentatur. Duae principales versiones huius canonis asservatae sunt. Quorum longior videtur authentica et vetustior (cf. Sch 336, 10 n. 502). Infeliciter, longior versio non est asservata in originali graeco; in graecum tamen ab E. Schwarz rursus versa est (cf. Sch 336, 11, n. 503). Ob brevior versionem canonis 50 nonnulli censebant Canones apostolorum saeculis a IV ad VI extitisse. Si tamen versionis longioris ratio habeatur, possumus coniectare eos simul cum reliquis libris Constitutionum apostolorum ortos esse (cf. Sch 336, 10, n. 502).

2. DE CIRCUMIECTU, IN QUO CONSTITUTIONES ORTAE ET QUOMODO IN ORIENTE ET OCCIDENTE RECEPTAE SUNT

In opere F. X. Funk, *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, I, pag. 15 legimus: „Quamquam Constitutiones a synodo illa improbatas sunt, tamen nec tempore futuro a Graecis neglegebantur. Synodus eas ab haereticis quidem dicens foedatas esse, ab apostolis vero originem ducere, ipsa eas ma-

gni aestimandi causa fuit. Revera opus etiam a posteris tanquam scriptura apostolorum saepius laudabatur”.

Constitutiones numquam in ecclesia acceptae sunt, neque in Oriente nec in Occidente. Ecclesia orientalis accepit solum sic dictos Canones apostolorum (cf. Synodus Quinisexta (691/692), c. 2, quae loquitur de 85 canonibus, sed ultimum eorum, in quo iubetur Constitutiones admitti quasi a Clemente traditas tamquam scripturas a Deo inspiratas, non agnovit. Id ideo accidit, quia Constitutiones inter apocrypha numerandae sunt (auctor earum nomine fictioso Petri Apostoli usus est), ecclesia vero erga talia scripta diffidens est. Manifestum vero est collectiones legum apocrypharum non admittendas esse. Tamquam pote argumentum, cur Constitutiones reiciendae sint, praestabatur opinio eas erroribus arianis infectas esse (cf. SCh 336, 12, n. 505). Ecclesia occidentalis e decreto Gelasiano (Denz. 166) totaliter eas ut apocryphas improbavit. Solum ecclesia Aethiopica, in quantum nos comperimus, illas accepit et iuxta votum auctoris (cf. CanApost 85) eas tamquam inspiratas agnoscit atque in numerum librorum canonis Novi Testamenti ducit.

Ex analysi tamen Constitutionum erui potest earum argumentum existimationem arianam aperte non praeseferre. Perpendendum est, cur ita se res habeant: Utrum aliquis textum emendaverit, expurgaveritque a sententiis doctrinae ab ecclesia agnitae (de quo plures interpolationes in textu testantur, inter alia terminum homoousios introducentes), an ipse auctor, contendens, ut quam plurimi e quinque factionibus in ecclesia Antiochaena textum admitterent, ex industria et conscie opiniones exaggeratas cuiusvis earum vitaverit.

Similiter, indubitanter probari potest Constitutiones in circumiecto iudeo-christiano ortas esse. Constat, in secundo dimidio saeculo IV in Antiochia, quae 500 milia habitantium, inter quos plus quam 60 milia iudaeorum, numerabat, multa communitas christianorum considebat. Quo explicari potest, cur fragmenta subordinationistica in textu inveniantur. Insuper Constitutiones celebrationem sabbati et dominicae promovent (sabbati, ut diei, in quo Deus a creatione quievit; dominicae, ut diei resurrectionis Christi), simulque ab institutis iudaeorum implendis abalienant (cf. II, 60-62). Similiter, usque ad nostra tempora sabbatum ab ecclesia aethiopiensi, quae Constitutiones hucusque servat et ut inspiratas tenet, celebratur.

Textus asservatus indicia plurium interpolationum et emendationum praesefert, adeo ut difficile sit authenticum eius tenorem stabilire. Clare hoc elucet exemplo plurium adiunctarum doxologiarum, quae in diversis manuscriptis varias formas induunt, quod argumento est verisimiliter Constitutiones a variis communitatibus adhibitas fuisse.

Hoc loco problema receptionis Constitutionum ab earum ortu usque ad Synodum Quinisexta anno 692, et postea ab isto Synodo usque ad hunc diem fuse non tractabimus. Similiter neque Marcel Metzger (1985-1987), nec Domenico Spada et Dimitrios Salachas (2001) hoc problema non tangunt. Solummodo F. X. Funk in volumine II (1905) 14-40, testimonia de Constitutionibus apostolorum edidit. Quod vero notatu dignum est, Concilium Vaticanum II (Decr. De presbyterorum ministerio et vita) aliquoties II librum Constitutionum, cuius nostra multum interest (nempe II, 28, 4; 34, 3; 47, 1; VIII, 12, 3), advocat atque citat tria fragmenta e libro VIII, versione latina. Et primum, quod e Didascalibus (II, 59, 1-3) provenit: „Cum doces, episcopo, iube et exstimula populum, ut assidue ecclesiam frequentet, ut visitet eam quotidie mane et vespere, neve eam praetereat; ut veniat illuc frequenter, ne vulneret ecclesiam sese ab ea removendo, neve sauciat corpus Christi”, etc. Fragmentum secundum et tertium Constitutionum (II, 26, 7) dicit: „Presbyteri doceant divinam doctrinam, quia et Christus mittens nos dixit: Euntes docete”. Fragmentum VIII, 1, 20 admonet: „Episcopus ne extollat seipsum supra diaconos et presbyteros, hi vero supra populum, quia communitas illis omnibus constat”. Citamus has breves sententias, quia nostrum thema spectant. Insuper, notandi pretium est Catechismus Ecclesiae Catholicae (nn. 1331 et 2760) mentionem facit Constitutionum apostolorum, sed solummodo qua testimonium usuum liturgicorum.

Non est igitur dubitandum, quin ex parte theologi, iurisperiti et rerum gestarum XXI saeculi scriptoris opus hoc magni momenti sit, quia cernere sinit non solum varias impulsiones in evolutione iuris ecclesiastici saeculo IV, sed, nostro animo, unicum conamen est creandi ius in ecclesia, fundando illud in Sacra Scriptura, non vero in iure Romano, licet et hoc aliquantulum attingatur. Constitutiones citant Sacram Scripturam, eius sententias circumloquendo, compilando locos excerptos e diversis libris, modo et numero, qui nusquam alibi in codice iurium ab ecclesia accepto inveniuntur, neve sufficienter hoc elaboratum est in ulla editione critica hucusque facta.

3. ARGUMENTUM ET COMPOSITIO PRAESENTIS EDITIONIS CONSTITUTIONUM

Praesens tomus exhibet Constitutiones apostolorum (textum graecum secundum Didascalia et Constitutiones apostolorum, edidit Franciscus Xaverius Funk, t. I, Paderbornae 1905, 1-595), quarum partem integram constituunt sic dicti Canones apostolorum. Addidimus et brevia scripta, quae simile argumentum continent, quaeque eodem tempore orta sunt, nempe Canones apostolorum synodo Antiochenae adscripti (Scilicet e canonibus eorundem synodicis pars eorum quae inventa sunt in bibliotheca Origenis);

Lex canonica sanctorum apostolorum; Sanctorum apostolorum poenae pro lapsis et Euchologion Serapionis (textum graecum secundum Didascalia et Constitutiones apostolorum, edidit Franciscus Xaverius Funk, t. II, Testimonia et scripturae propinqua, Paderbornae 1905, 145-195).

In elaboratione nostra lector inveniet duo genera annotamentorum:

Numeris Arabicis (1, 2, 3...) signamus annotamenta technica, fontes diversos spectantia, e.g. Sacram Scripturam, testimonia veterum, aliosque eiusmodi textus, nec non adiumenta bibliographica. Annotamenta haec paginis textum originale continentibus inveniuntur. Quamquam lingua Latina hic adhibita est, speratur, caractere annotationum argumenti spectato, id fere nullam difficultatem lectori etiam linguam hanc non callenti allaturum, lectoribus vero, qui exteris linguis pollent, id adiumento fore.

Litteris maiusculis (A, B, C...) in versione Polonica signamus annotamenta Polonum lectorem spectantia, quae consistunt in commentariis et praecipue in explicatione terminorum a synodalibus Patribus usurpatorum, quorum sensus difficulter in Polonica versione univoce redduntur. In hisce annotamentis praeterea adiuncta historica et iuridicus contextus cum theologis problematibus connexus praesentantur, lectorum et investigatorum, qui non semper tales sunt, qui omnes quaestiones enodare queant, emolumento in mente habito. Annotamenta ergo indolem auxiliarem praestant, ideoque lectores spectant, qui arte et studio hisce problematibus non dant operam.

In ConstApost II-VI verba non linea subiecta e Didascalibus orta sunt et verba linea subiecta orta auctore Constitutionum. In libro VII ConstApost verba linea subiecta e Didache orta sunt. Quoniam vero textus Didache brevis est, addidimus illud sub textu (textum graecum secundum Didascalia et Constitutiones apostolorum, edidit Franciscus Xaverius Funk, t. I, Paderbornae 1905, 386-422) simul cum translatione Polonica.

In fine totius operis inveniuntur elenchi: biblicus, documentorum ecclesiasticorum (concilia, synodi, summi pontifices, collectiones legum), scriptorum, nominum priorum nec non index rerum. Quod indicem nominum et rerum attinet, benevolo lectori suademus, ut concreta fragmenta textus Constitutionum apostolorum atque aliorum breviorum scriptorum in hac editione additorum inspiciat.

Cracoviae, die 2 Februarii A. D. 2007.

WPROWADZENIE

1. KONSTYTUCJE APOSTOLSKIE, CZAS POWSTANIA I TEMATYKA

Współcześni badacze wskazują, że *Konstytucje apostolskie* powstały w Antiochii około 380 roku. Marcel Metzger, wydawca tekstu wraz z jego francuskim przekładem w edycji *Sources chrétiennes* opiera to między innymi na fakcie, że *Konstytucje* nie cytują Soboru Konstantynopolińskiego I z 381 roku (por. SCh 320, 58-59). Argumentacja ta jest nie do przyjęcia, już chociażby z tego prostego powodu, że nie wiadomo, dlaczego autor piszący w imieniu Piotra Apostoła miałby cytować sobór z 381 roku. M. Metzger jest tego świadom, ponieważ pisze, że autor mógł równie dobrze kontestować tenże sobór (por. kan. 1 w DSP 1, 70; SCh 320, 59-60), i dlatego propagował swoje dzieło pod imieniem apostołów.

To samo dotyczy argumentu Metzgera, który pisze, że autor nie znał edyktu cesarskiego wydanego 28 lutego 380 roku, w którym zakazano kultów pogańskich (por. SCh 320, 58 num. 44), i wyciąga z tego wniosek, że *Konstytucje* powstały najpóźniej w 380 roku. Jeśli i tu uwzględnimy, że autor podsywa się pod apostołów, to i ta argumentacja Metzgera nie ma większej wartości historycznej.

Konstytucje tworzy osiem ksiąg stanowiących kompilację różnych tekstów. I tak pierwsze sześć ksiąg pochodzą zasadniczo z *Didascaliów*, które autor dostosowuje do wymogów swojego czasu; część księgi siódmej (*ConstApost* VII, 1-32) – z *Didache*, pierwsza część księgi ósmej (*ConstApost* VIII, 3-45) – z *Tradycji apostolskiej*, a drugą (*ConstApost* VIII, 47) tworzą dodane do niej tak zwane *Kanony apostolskie*.

Księga I zatytułowana «Katolicka nauka o świeckich» podaje wskazania ogólne dla chrześcijan przestrzegając przed chciwością i odwetem (*ConstApost* I, 1-2) oraz wskazania stanowe osobno dla mężczyzn (*ConstApost* I, 3-7) i dla kobiet (*ConstApost* I, 8-10).

Księga II zatytułowana «O biskupach, prezbiterach i diakonach» mówi: o przymiotach kandydata na biskupa (II, 1-6); o władzy wiązania i rozwiązywania (II, 7-21); o odpowiedzialności biskupa przed Bogiem (II, 22-24); o tym, że biskup jest administratorem i stróżem dóbr kościelnych (II, 25); o hierarchii kościelnej i należnym jej szacunku (II, 26-36); o tym, że biskup jest strażnikiem prawa (II, 37-43); o zasadach sądownictwa kościelnego (II, 44-54); o zbawczej inicjatywie Boga (II, 55-56); o zasadach związanych ze sprawowaniem liturgii (II, 57-59); o wierności Bogu wobec praktyk pogańskich i żydowskich (II, 60-62) oraz w zakończeniu, które jest zachętą do gorliwej pracy i samodzielnym zaspokajaniu swoich potrzeb, zachęca do naśladowania apostołów, w tym szczególnie św. Pawła (II, 63).

Księga III zatytułowana «O wdowach» porusza problemy związane ze stanem wdów, ale nie tylko. Mówi się w niej o opiece nad wdowami ze strony Kościoła (III, 1-5), o zakazie nauczania przez kobiety oraz o właściwej postawie wdowy (III, 6-8), o zakazie pełnienia przez świeckich funkcji kapłańskich oraz udzielania chrztu (III, 9-11), o postawie wdów wobec dobrodziejów, z zastrzeżeniem że nie można przyjmować wszystkiego, co ktokolwiek chce im ofiarować (III, 12-15) i wreszcie na końcu, księga III porusza problemy dotyczące posługi biskupa, prezbitera, diakonów i diakonis (III, 16-20), co powinno raczej być w księdze II (ostatni punkt przykładowo mówi o ustanawianiu biskupa przynajmniej przez trzech lub dwóch biskupów (tak że rozdziały 16-20 nie mają żadnego odniesienia do tytułu księgi; należy jednak przypomnieć, że tytuły zostały dodane później).

Księga IV zatytułowana «O sierotach» mówi o zasadach adopcji, przypominając biskupowi, że jest ojcem sierot (IV, 1-2), o nienadużywaniu własnego sieroctwa lub wdowieństwa do łatwego życia na koszt innych (IV, 3-5), o przyjmowaniu jałmużny, ale nie od każdego (IV, 6-10), i wreszcie o postawie chrześcijan w rodzinie, wspólnocie i w państwie (IV, 11-14).

Księga V zatytułowana «O męczennikach» mówi o postawie wobec prześladowanych i skazańców (V, 1-4), o naśladowaniu Chrystusa w cierpieniu (V, 5-6), o pewności zmartwychwstania (V, 7), o czci męczenników (V, 8-9), o tym, co nie przystoi chrześcijaninowi (V, 10-12), i wreszcie o chrześcijańskich świętach i sposobach ich obchodzenia (V, 13-20).

Księga VI zatytułowana «O schizmach [i herezjach]» podaje przykłady schizm w Starym Testamencie (VI, 1-6), wymienia herezje czasów chrześcijańskich (VI, 7-10), prezentuje wiarę i naukę apostołską (VI, 11-18), apostołską naukę o prawie (VI, 19-25), przestrzega wreszcie przed herezykami i pełnieniem wszystkich przepisów Prawa (VI, 26-30).

Księga VII zatytułowana «Życie, dziękczynienie i wtajemniczenie chrześcijańskie» omawia, w oparciu o *Didache*, drogę życia i drogę śmierci (VI,

1-19), podaje różne rozporządzenia o wdzięczności, o chrzcie, o poście, o postawie życiowej modlących się słowami Modlitwy Pańskiej (VI, 20-24), o mistycznej eucharystii i dziękczynieniu po komunii oraz za Boży olej (VI, 25-27. 35), o trosce uczestniczenia w Eucharystii we wspólnocie prawowiernej (VI, 28), o przynoszeniu owoców i darów (VI, 29), o świętowaniu niedzieli (VI, 30), o przymiotach kandydatów na duchownych (VI, 31), o czasach ostatecznych (VI, 32) oraz o błogosławieństwach, czyli różnych formach modlitwy nieustannej (VI, 33-38), o katechumenacie i modlitwach chrzcielnych (VI, 39-45). Ponadto podaje listę biskupów ustanowionych przez apostołów (VI, 46) oraz mówi o modlitwie w ciągu dnia (VI, 47-49).

Księga VIII zatytułowana «O charyzmatach, święceniach i kanonach kościelnych» omawia: charyzmaty i godności w Kościele (VIII, 1-3), przekaz Apostołów o święceniach biskupich i Eucharystii (VIII, 4-15), sposób wyświęcania duchownych oraz inne modlitwy Kościoła (VIII, 16-46). Do księgi ósmej dołączony jest zbiór 85 *Kanonów Apostolskich* (VIII, 47), które pod takim tytułem krążyły niezależnie od konstytucji. Widać w nich wyraźny wpływ synodów w Ancyrze (314); Neocezarei (314-319), Nicei (325), Antiochii (ok. 328; 341), Gangrze (ok. 340), Laodycei (koniec IV wieku). Kanon 50 stanowi dłuższe rozwinięcie teologii trynitarniej przy okazji omawiania sposobu udzielania chrztu. Zachowały się dwie zasadnicze wersje tego kanonu, z których dłuższa wydaje się być autentyczna i starsza (por. SCh 336, 10 num. 502). Niestety wersja dłuższa tego kanonu nie zachowała się w oryginale greckim; retrowersji tekstu dokonał E. Schwartz (por. SCh 336, 11 num. 503). Ze względu na krótszą wersję kanonu 50 uważano, że *Kanony Apostolskie* powstały pomiędzy IV a VI wiekiem. Uwzględnienie wersji dłuższej pozwala przypuszczać, że mogły powstać równocześnie z pozostałymi księgami *Konstytucji* (por. SCh 336, 10 num. 502).

2. ŚRODOWISKO POWSTANIA *KONSTYTUCJI* I ICH RECEPCJA NA WSCHODZIE I NA ZACHODZIE

W F. X. FUNK, *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, I, str. XV czytamy: «Quamquam Constitutiones a synodo illa reprobatae sunt, tamen nec tempore futuro a Graecis neglegebantur. Synodus eas ab haereticis quidem dicens foedatas esse, ab apostolis vero originem ducere, ipsa eas magni aestimandi causa fuit. Revera opus etiam a posteris tanquam scriptura apostolorum saepius laudabatur».

Konstytucje nigdy nie zostały przyjęte przez Kościół ani na Wschodzie, ani na Zachodzie. Kościół na Wschodzie przyjął jedynie tak zwane *Kanony apostolskie* (por. synod w *Quinisexta* (691/692), kan. 2, który mówi o 85

kanonach, ale nie uznaje ostatniego z nich, nakazującego uznanie *Konstytucji* przekazanych rzekomo przez Klemensa jako pism natchnionych). Stało się tak dlatego, że konstytucje są pismem apokryficznym (ich autor podpisywał się imieniem Piotra Apostoła), a Kościół nieufny był wobec takich pism. Ponadto, jest rzeczą oczywistą, że nie można przyjąć zbioru praw będącego apokryfem. W uzasadnieniu odrzucenia *Konstytucji* podano fakt, że są one skażone błędami ariańskimi (por. SCh 336, 12 num 505). Kościół na Zachodzie na mocy dekretu gelażyńskiego (Denzinger 166) odrzucił całość jako apokryficzną. O ile wiemy, jedynie Kościół etiopski przyjął je i zgodnie z życzeniem ich autora (por. *CanApost* 85) uznaje je za natchnione i wymienia w kanonie Nowego Testamentu.

Analiza *Konstytucji* skłania do wniosku, że ich treść nie zawiera jawnie ariańskiego poglądu. Ważne jest tu i to, dlaczego tak jest: czy dlatego, że ktoś poprawił tekst czyszcząc go z poglądów sprzecznych z poglądami uznawanymi przez Kościół (świadczą o tym liczne interpolacje w tekście, wprowadzające między innymi termin *homoouios*), czy też dlatego, że już autor starając się o przyjęcie tekstu przez możliwie liczne z pięciu istniejących w Kościele antiocheńskim ugrupowań, celowo i świadomie unikał i nie wprowadzał skrajnych poglądów żadnego z nich.

Podobnie, można by dowieść ponad wszelką wątpliwość, że *Konstytucje* powstały w środowisku judeochrześcijańskim. Wiadomo, że w drugiej połowie IV wieku w ponad półmilionowej Antiochii było ponad 60 tys. Żydów oraz liczna grupa judeochrześcijan. Tłumaczyłoby to występowanie tekstów o charakterze subordynacjonistycznym. Ponadto *Konstytucje* polecają świętowanie soboty i niedzieli (soboty jako dnia zakończenia przez Boga dzieła stworzenia, niedzieli zaś jako dnia zmartwychwstania Chrystusa), równocześnie przestrzegając przed wypełnianiem zwyczajów żydowskich (por. II, 60-62). Podobnie, świętuje do dziś szabat Kościół etiopski, który – jak wspomniano – zachowuje *Konstytucje* i traktuje je jako natchnione (por. hasło «Chrześcijaństwo etiopskie», w: *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych*, WAM 2002, 51).

Zachowany tekst nosi na sobie znamiona wielu interpolacji i dokonywanych rewizji tekstu, tak że nie jest łatwe jednoznaczne ustalenie tekstu krytycznego. Widać to wyraźnie na przykładzie licznych dołączanych doksolologii, które w różnych manuskryptach brzmią odmiennie i są prawdopodobnie świadectwem korzystania z *Konstytucji* przez różne ugrupowania chrzecijan.

Przy tej okazji pojawia się także problem recepcji *Konstytucji* od czasu powstania aż do synodu *Quinisexta* w 692 roku oraz od tego synodu aż do dziś, którego tutaj szerzej nie podejmujemy. Problemu tego nie omawia ani Marcel Metzger (1985-1987), ani Domenico Spada i Dimitrios Salachas (2001); jedynie

F. X. Funk, w tomie II z 1905, 14-40 zebrał świadectwa o *Konstytucjach*. Znamienne, że Sobór Watykański II, powołuje się kilkakrotnie na interesującą nas księgę II *Konstytucji* (w dekreście *De presbyterorum ministerio et vita*) (idzie o II, 28, 4; 34, 3; 47, 1; VIII, 12, 3) oraz cytuje trzy fragmenty, jeden i drugi z drugiej, a trzeci z ósmej księgi (wszystkie z wersji łacińskiej). Pierwszy pochodzący właściwie z *Didaskaliów* (II, 59, 1-3: „Gdy nauczasz, biskupie, nakazuj i zachęcaj lud, aby regularnie uczęszczał do kościoła, aby przychodził tam codziennie rano i wieczorem, i żeby nigdy go nie omijał; niech przychodzi regularnie, a niech nie rani Kościoła przez odsuwanie się od niego i nie kaleczy ciała Chrystusa”, itd.), drugi i trzeci z *Konstytucji* (II, 26, 7: „Prezbiterzy niechaj będą nauczycielami Bożej nauki, gdyż i Chrystus wysyłając nas powiedział: Idźcie i nauczajcie...”; VIII, 1, 20: „Biskup niechaj nie wywyższa się nad diakonów i prezbiterów, a prezbiterzy nad lud, albowiem wspólnota składa się z nich wszystkich”). Przytaczamy te trzy krótkie zdania, ponieważ dotyczą interesującego nas tematu. Ponadto, warto zauważyć, że *Katechizm Kościoła Katolickiego* (num. 1331; 2760) wspomina o *Konstytucjach apostołskich*, ale jedynie w aspekcie świadectwa o zwyczajach liturgicznych.

Nie ulega więc wątpliwości, że z punktu widzenia teologa, prawnika czy historyka XXI wieku, dzieło to jest ważne. Nie tylko pozwala ono zobaczyć różne tendencje w rozwoju prawodawstwa kościelnego w IV wieku, ale naszym zdaniem stanowi bodajże jedyną próbę stworzenia prawa w Kościele na podstawie Biblii, a nie prawa rzymskiego, choć i ono szczątkowo pozostaje w jego tle. *Konstytucje* cytują Biblię, parafrazują, kompilują zdania biblijne pochodzące z różnych ksiąg w taki sposób i w takiej ilości, że nie występuje to w żadnym innym przyjętym przez Kościół kodeksie praw, ani nie zostało to opracowane w sposób zadowalający w żadnym dotychczasowym wydaniu krytycznym.

3. ZAWARTOŚĆ I UKŁAD OBECNEGO WYDANIA *KONSTYTUCJI*

Niniejszy tom obejmuje *Konstytucje apostołskie* (tekst grecki według: *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, edidit Franciscus Xaverius Funk, t. I, Paderbornae 1905, 1-595), których integralną częścią są tak zwane Kanony Apostolskie. Dodajemy krótkie pisma o podobnej tematyce i zbliżonym czasie pochodzenia, a mianowicie: *Kanony Pamfilosa z apostołskiego synodu w Antiochii (czyli z tychże kanonów synodalnych część znalezionych w bibliotece Orygenesy)*; *Prawo kanoniczne świętych Apostołów*; *Kary świętych Apostołów dla upadłych* oraz *Euchologion Serapiona* (tekst grecki według: *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, edidit Franciscus Xaverius Funk, t. II: *Testimonia et scripturae propinqua*, Paderbornae 1905, 145-195).

W naszym opracowaniu Czytelnik odnajdzie przypisy o podwójnej numeracji: cyfrowej i literowej. Cyframi arabskimi (1, 2, 3...) oznaczamy wszelkie odniesienia o charakterze technicznym, to znaczy do Biblii, do źródeł tekstu, do starożytnych świadectw oraz do bibliografii. Przypisy te znajdują się na stronie z tekstem oryginalnym i chociaż zostały sporządzone w wersji łacińskiej, to jednak ze względu na charakter podanych w nich danych nawet Czytelnikowi nie znającemu łaciny nie przysporzą trudności w ich rozumieniu, a na pewno ułatwią korzystanie z naszego wydania również Czytelnikom nie znającym języka polskiego.

Noty oznaczone dużymi literami łacińskimi (A, B, C...) umieszczone są na stronie z polskim tłumaczeniem i zawierają zasadniczo wyjaśnienie skierowane do Czytelnika polskiego. Podajemy w nich między innymi problemy związane z właściwym rozumieniem stosowanych w konstytucjach terminów, których niejednokrotnie nie można oddać w języku polskim w sposób jednoznaczny. Ponadto, staramy się w nich ukazywać szerszy kontekst zarówno historyczny i teologiczny, jak również prawny, rozpatrywanych problemów teologicznych, mając na uwadze przede wszystkim Czytelników i badaczy, którzy przecież nie zawsze muszą być zorientowani w poruszanej w danym miejscu problematyce. Mają więc one charakter pomocniczy i skierowane są szczególnie do Czytelników nie zajmujących się na co dzień tego typu sprawami.

W *ConstApost* II – VI podkreślamy słowa dodane przez kompilatora konstytucji w porównaniu do tekstu *Tradycji apostołskiej*, którą się posługiwał. Natomiast w *ConstApost* VII podkreślamy tekst *Didache*, z którego korzystał autor kompilacji. Ze względu na to, że tekst *Didache* jest krótki, dołączamy go pod tekstem (tekst grecki według: *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, edidit Franciscus Xaverius Funk, t. I, Paderbornae 1905, 386-422) wraz z polskim przekładem.

Dzieło kończą indeksy: biblijny, dokumentów kościelnych (sobory, synody, papieże, kolekcje praw), pisarzy, imion własnych oraz indeks rzeczowy. Zarówno w indeksie imion własnych, jak i w indeksie rzeczowym odsyłamy Czytelnika do konkretnych fragmentów tekstu *Konstytucji apostołskich* oraz innych dodanych w niniejszym wydaniu krótkich pism.

Kraków, 2 lutego 2007 roku